Документи історії політичних відносин України з Москвою середини XVII ст.

Михайло Пасічник
Кафедра ІБ та КС
Українська академія друкарства
Львів,Україна
ms.pasichnyk@ukr.net

Abstract. The diverse range of sources are used in theses - Ukrainian as well as foreign ones, a certain number of them haven't been researched yet. In particular, book collections of Kyiv and Lviv, Warsaw and Krakow, Wroclaw and Lyublin have been studied. The major of documents haven't been published before. These editions contain tsar's deeds, orders to voevodes who were going to Ukraine, answers for letters and lists of voevodes, documents about the Ukrainian embassies in Moscow, letters of the Ukrainian starshytna, hetmen, fragments of their correspondence with the foreign leaders of the states and report of secret service agents.

Key words: Hetman, King, Hetman, politics, historiography, Hadiach agreement, the Cossacks, the king, magistrates, colonels..

При написанні використана значна кількість архівних джерел українського походження. Найбільш цікаві документи, які зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у Києві та Львові. Це копії матеріалів Малоросійського Приказу, Посольського Приказу — фонди Зносин Росії з Польщею, Кримські і Малоросійські Справи. Окремі документи періоду І.Виговського, П.Тетері і І.Брюховецького, які зберігаються значною частиною в копіях, є в зібраннях Києва[1].
Певна кількість польських документів була опублікована[2]: це, зокрема, листування магнатів з українською старшиною, а також зносини короля з главами іноземних держав. Свідченням настроїв української старшини є щоденник К.Перетятковича, людини, яка безпосередньо брала участь в укладанні різноманітних договорів.

Значна кількість документів, про часи Руїни, зберігається в архівах Польщі [3]. Останнім часом низку документів увели до наукового обігу дослідники Я.Дашкевич, Ю.Мицик, а на Заході — Ф.Сисин і Ф.Пернал.

Після національно-визвольної війни процес диференціації українського суспільства на деякий час був майже припинений. Соціальні класи майже зникли, злившись з плинною масою Війська Запорозького. Почали виділятися нові соціальні формації.

Та верства, яка мала владу в Україні, тобто "значні", не могла розв'язати класових відносин відповідно до українських умов. Вона жила за польськими зразками суспільного устрою і намагалася за допомогою зовнішних сил зміцнити своє панування. Але нижчі верстви знаходять собі союзника в особі Москви. Проти аристократичних тенденцій "значних" виступає ідея "чорних рад". Ця внутрішня боротьба призводила до руйнування України, її населення дезорієнтувалося політично, втрачалося розуміння загального добра.

Поруч з ворожнечою та антагонізмом між старшиною і рядовим козацтвом та селянством після смерті Б.Хмельницького швидко виникає розбіжність серед самого ж козацтва — в основному, це непорозуміння між городовим і низовим. Уже в період першого наступника Б.Хмельницького, гетьмана І.Виговського, розбіжність призводить до різкого розколу серед козацьких верхів на два ворожі табори. Переважна частина колишнього "городового" козацтва разом з покозаченою шляхтою, яка сформувалася під впливом польського права і культури, стають на бік І.Виговського під час його виборів в гетьмани. Ця частина підтримує І.Виговського також після того, як він підписав

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

Гадяцький договір 1658 р. з Річчю Посполитою і розпочав війну з Москвою, щоб захистити Україну від спроб Москви її поневолити. Решта козацтва, в основному Запорозька Січ і частина "городової" старшини, виступають проти І.Виговського й допомагають Москві руйнувати його план організувати українську державу в федеративному зв'язку з Річчю Посполитою і Литвою.

Разом із гетьманською булавою Виговський успадкував від попередника складний вузол соціально-політичних проблем, які ще за життя Б.Хмельницького потребувати нагального розв'язання. Із сходженням на регіментарство Виговського гострота соціальних протиріч не лише не зменшилася, а, навпаки, посилилася внаслідок притаманного й об'єктивного для періодів міжгетьманства ослаблення державної влади, "двірцевих" інтриг навколо булави, а також відсутності в наступника легендарного гетьмана авторитету останнього. Крім того, не можна не погодитись із думкою дослідників, які вбачають велику політичну помилку Виговського в тому, що він організував власну елекцію не на генеральній раді Війська Запорозького, а на "кулуарній" старшинській, чим відразу ж скористалась опозиція [5, с.26]. Іншою, ще більш істотною помилкою нового керівництва стала спроба розв'язання гордієвого вузла соціальних проблем шляхом ігнорування інтересів посполитих і рядового козацтва з одночасною всебічною підтримкою козацької старшини і шляхти.

Наприкінці року в Україні остаточно визрів конфлікт між гетьманським урядом з одного боку, та козацькою голотою Запорожжя і Гетьманщини разом з частиною лівобережної та запорозької старшини — з другого. Вже наприкінці жовтня — на початку листопада кошовий отаман Я. Барабаш надіслав лист цареві, в якому "викриває" таємні наміри Виговського "в. ц. мил. зрадити і все військо Запорозьке православне, що в. ц. мил. присягло, наміряється в неволю віддати [5, с.107]".

Як у листі до царя, так і в наказі січовим посланцям і, особливо, під час розмов останніх у Посольському приказі виразно прослідковується той факт, що наприкінці 1657 р. Січ у політичному відношенні так і не піднялася вище ідей козацького автономізму. Державні устремління гетьманського уряду викликають різкий спротив січового товариства і служать об'єктом для демонстрації нелояльності офіційного Чигирина по відношенню до Москви. Так, 23 листопада М.Стринжа з товаришами заявили в Посольському приказі: "При прежних де Полских королех они войском Запорожским без королевского ведома послов из иных государств не принимали. Также де й ныне, как они учинились под царского величества высокою рукою, и им де было послов и посланников потому ж без указу царского величества принимать и отпускать не годилося [4, с.99]".

Крім того, запорожці підтримували плани уряду Олексія Михайловича, "чтоб царьского величества воєводы у них в городех были", рекомендували Москві контролювати хід гетьманської елекції, "и будет де после того новообранной гетман перед царским величеством в чем учинит проступку й они о том учнут писать к царскому величеству, и за ту проступку его переменить... [4, с.187]"

Література

[1] Національна бібліотека України ім.В.Вернадського. Інститут рукописів. —1, 43562; VIII, 225; VIII, 1655—1669/118; X, 7487—7555; X, 14969—14970; X, 17937—17941; X, 17950; 1769 (ЦП. 113—114); VIII, 70; XX1У, 2508.

[2] Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов.— К.,1898.—Т.3—4; Жерела до історії України-Русі.— Львів,1911.

[3] Pisma polityczne z czasow panowania Jana Kazimierza Wazy 1648—1668.— Wroclaw-Warszawa-Krakow-Gdansk-Lodz,1989-1991.— Т.1—3.

[4] Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России.— С-Пб., 1867.— Т.V; С-Пб., 1872.— Т.VII.— 288 с.

[5] ЦДІА України у Львові, Ф. 309 — Наукове товариство ім. Т.Г.Шевченка. м.Львів.— Оп. 1.— Спр. 1068.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua